

ЖУРНАЛІСТИКА

УДК 070.41 (045)

ЗМІСТОВНО-СУТНІСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЖАНРОЛОГІЇ

КРИВОШЕЯ Григорій Петрович,

кандидат історичних наук, професор,

завідувач кафедри журналістики,

Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету

Стаття присвячена проблемі формування національного інформаційного простору і, зокрема, розвитку сучасної жанрології як ключової передумови інформаційного забезпечення суспільства.

Ключові слова: *суспільна значимість журналістики, інформація, спеціалізація журналіста, творчість, жанр, синтезування творчих особливостей.*

Дані соціологічного опитування, проведеного серед студентів кафедри журналістики, засвідчують: майбутні фахівці бачать, скоріше, себе в журналістиці, ніж журналістику в суспільному житті. Так, наш час — час прагматизму, кожен шукає в майбутній професійній діяльності дивіденди для себе. Але чому процес пошуку таких дивідендів повинен відбуватися поза усвідомленням *суспільної значимості* журналістської діяльності? Чому ми так безоглядно відмовилися від намірів формувати (не нав'язувати, а формувати!) громадську думку? Чому, нарешті, періодичне видання, телерадіокомпанія зводять нині сутність своєї діяльності до спрощеного розсіювача інформації, не обтяжуючи себе завданням узагальнення її, знявши з себе будь-яку відповідальність за її достовірність, а отже — за наслідки такого інформування?

Багато питань стоїть сьогодні перед вітчизняною журналістикою. Ми кинулися збагачуватися зарубіжним досвідом інформаційної діяльності, проігнорувавши ту обставину, що, по-перше, і там, за кордоном, не все є ідеальним, а, по-друге, у нас, українців, свої проблеми і, поки що, свої можливості їхнього вирішення, зрештою, — свій менталітет. Безоглядно копіювати все зарубіжне, приміряти чуже на себе — хіба це не є покірним визнанням своєї меншовартості?

Автор цих міркувань до певної міри знайомий з концепціями підготовки журналістських кадрів у зарубіжних країнах, які ми ще називаємо провідними. Так ось, головне там — забезпечити майбутнього журналіста технологічними прийомами здобування інформації. Більше того, викладачі зарубіжних вузів переконані, що журналістом може стати кожний, хто побажає цього: для реалізації такого бажання достатньо лише вивчити основи інформаційної роботи, оволодіти азами репортерської справи — і ти вже журналіст. Більше того, у деяких країнах стало правилом: кадрове забезпечення журналістики відбувається шляхом підготовки спеціалістів у курсовій, семінарській мережі як додаток до основного фаху, отриманого у вищих навчальних закладах. Так, процес спеціалізації журналіста в ТОІ: чи іншому напрямку (історія, юриспруденція, медицина, спорт і т. ін.) має свої переваги: журналіст стає справжнім професіоналом тільки тоді, коли він спеціалізується (бітує) в чітко визначеній для себе темі. І юридична чи медична освіта для працівника редакції — це те підґрунтя, яке є бажаним для журналіста, воно створює необхідні передумови його професійного вдосконалення.

Та з часом ми якось забули, що і сама журналістика має свій вектор спеціалізації формування громадської думки, позиції. І диплом журналіста не може бути додатком до основного диплома. Він є вершиною професійного вдосконалення того, хто працює в журналістиці. Саме з таких професійних позицій, як нам здається, підходить до журналістики провідний вчений, професор Львівського університету Володимир Йосипович Здоровега: він наполегливо відстоює думку про те, що майстерністю журналіста потрібно володіти професійно, що у нас є своя, вітчизняна журналістська школа, яка заслуговує на повагу в світі, що зарубіжний досвід інформаційної діяльності, який деколи безоглядно впроваджується у нас — це наче той смокінг для українського селянина, який він одягає замість свитки Ми — проти схематизації, роботизації журналістської роботи. Адже журналістика (ще раз наголосимо) — це творчість. А творити може той і тільки той, хто Богом наділений талантом творення. Так, і в творчості є певні схеми, в ній не обійтись без зазубреної таблички множення, але сутність творця — це його світогляд, його сформована позиція. То коли ми говоримо про журналістику як про творчий процес, то в такому процесі без чіткої системи професійних знань не обійтись. Коли для людини журналістика — це робота, йому, напевне, достатньо оволодіти її схемами, алгоритмом. Таких

спеціалістів у нас нині, на превеликий жаль, більшість (статистика засвідчує, що в журналістиці нині 70 відсотків працівників не мають фахової освіти, а лише володіють певними схемами діяльності).

Якщо ж ми говоримо про журналістику як про творчість, то в цій сфері повинні працювати і ті, хто, оволодівши системою професійних знань (табличкою множення), вміє комбінувати структурні елементи такої системи і шляхом найдоцільніших комбінацій реалізувати свій намір (задум). А найперше — вміє мислити, відчувати, реагувати на ту чи іншу ситуацію, втілювати свої думки в текст. Нікому не спаде на думку навчати співу людину, яка не має: голосу, слуху. Така людина зможе оволодіти нотною грамотою, історією музики — та вона нізачо не заспіває. Ось так і в журналістиці — творити текст зможе тільки той, хто вміє мислити, творити думку, перекласти її на партитуру тексту.

Отже, для деякого журналістика — це робота, можливо, навіть цікава, для інших же журналістика — це творчість. Ми живемо в умовах, коли все частіше зустрічаємо таке поняття, як інформаційна продукція, коли глобальна інформаційна конкуренція призводить саме до роботизації журналістської роботи, яка за своїм змістом віддаляється від творчості та наближається до автоматизованого виконання посадових обов'язків. Ні, ми не за те, щоб відкинути диктофон та комп'ютер і знову взятися за олівець та допотопну друкарську машинку. Але ж ми проти того, щоб перекласти на сучасні технічні засоби і професійної діяльності те, що називаємо творчістю. Між автором та джерелом інформації з'являється все більше посередників, які спрощують процеси фіксування, обробки, накопичення інформації немає сумніву, все це (диктофон, телекамера, факс та ін.) збагачує можливості журналіста. В той же час, такі посередники збіднюють можливості особистого спілкування працівника редакції з джерелом інформації, формування журналістом своїх власних думок, вражень, ідей. І, як результат, все менше на шпальтах періодики яскравих репортажів, нарисів, все більше — інтерв'ю, дописів, технологія підготовки яких обмежується фіксуванням чужого голосу, чужих думок. А сутність журналістської праці зводиться переважно до своєчасного натискання кнопок.

У цих роздумах маємо на меті говорити про перший стовпчик таблички множення в журналістиці — про журналістські жанри. Хотілося, щоб мова про жанри не звелася до технологічних питань підготовки тексту. Адже вибір найдоцільнішого для досягнення конкретної мети, розробки конкретної теми жанру — це творчий процес. І від того, як журналіст визначає для реалізації свого задуму той чи інший жанр, безпосередньо залежить ефективність, дієвість журналістського твору.

Жанр — іде чітко визначена публіцистична форма відображення окремих фактів, подій, явищ, процесів.

Побутує: думка про те, що визначальним фактором є не форма, а зміст матеріалу. У такій ситуації доцільно нагадати: ігнорувати взаємозалежність між змістом та формою публікації не слід. Як не слід категорично стверджувати, що у всіх випадках зміст тексту визначає ту чи іншу його форму. Якщо журналіст ставить за мету проаналізувати те чи інше явище, він не може не враховувати, що таке завдання вимагає відповідного жанрового формату — використання форми: кореспонденції, статті чи рецензії. А коли завдання полягає у тому, щоб оперативно, негайно поінформувати громадськість про ту чи іншу подію? Завдання негайного інформування не залишає, по суті, можливостей для іншого жанру, окрім замітки. Отже, в такому випадку жанр визначається не змістом події, а тим завданням, яке стоїть перед журналістом.

Жанр конкретної публікації визначається також наявністю того фактологічного матеріалу, який є у розпорядженні журналіста. Якщо йому, журналістові, відома тільки сутність події, якщо не вистачає матеріалу для аналізу причинно-наслідкових зв'язків такої події — немає, відповідно, і можливостей для визначення іншого жанру, окрім допису. Отже, в такому випадку визначальною є саме наявність фактів. Ми маємо підстави стверджувати: не тільки змістові відповідає форма матеріалу, а й іншим чинникам — завданню, яке стоїть перед автором, наявності фактологічного матеріалу, творчим можливостям того, хто готує публікацію до друку.

Раніше ми підкреслювали необхідність спеціалізації журналіста в тій чи іншій темі (бітуванні). Доречно зазначити, що така спеціалізація в редакційних колективах відбувається і щодо жанрів. Редактор, безперечно, хотів би, щоб кожен працівник редакції впевнено володів всіма жанрами — інформаційними, аналітичними, художньо-публіцистичними. За і таких умов для нього, керівника, не було б значних проблем щодо оперативної та якісної підготовки публікацій. У реальному житті буває по-іншому: той працівник редакції, який досконало володіє методикою підготовки інтерв'ю, не візьметься написати нарис, той, хто вміє готувати кореспонденцію, жодного разу за своє творче життя не брався за фейлетон. Та й сам редактор диференційовано підходить до визначення завдань працівникам редакції — такі завдання, як правило, визначаються відповідно до жанрової і спеціалізації того чи іншого журналіста. І лише неординарна ситуація інколи змушує редактора проігнорувати той факт, що журналіст береться за жанр не свій.

У суспільній теорії журналістських жанрів є різні варіанти їхньої класифікації. Відверто кажучи, справа доходить до куражу — той, хто береться за таку класифікацію, намагається обов'язково запропонувати свій варіант (В. Шкляр, Г. Вартанов, І. Михайлин, А. Роскошний, А. Москаленко, В. Владимиров, Д. Григораш та ін.) — при цьому нерідко ігноруються, принаймні, дві суттєві обставини.

По-перше, типологічні жанрові ознаки склалися історично. Отже, вони існують об'єктивно і не залежать від того, хто і як намагається перетасувати жанри. По-друге, журналістські тексти можна об'єднувати в окремі групи за певними спорідненими якостями, характеристиками. І, нарешті, кожний жанр має своє призначення для виконання функціонального завдання. Ніхто ж не стане стріляти у шуліку з гармати — для цього є мисливська рушниця (хоч і гармата, і рушниця — це зброя, якою, безперечно, можна знищити шуліку). Можна, заперечити: адже зустрічаються, і досить часто, такі матеріали, в яких ніби втілюються ознаки багатьох жанрів. Отже, виходить, зовсім не обов'язково майбутньому журналістові зосереджуватися на оволодінні жанровими особливостями публікацій, телерадіопередач? Головне, мовляв, щоб текст був цікавий, а якого він жанру — значення не має... Наголошуємо на цьому з тієї причини, що такої думки дотримуються не тільки початківці в журналістиці, а й акули пера — досвідчені журналісти, редактори структурних підрозділів редакції, головні редактори. Що ж, якщо така ситуація, такі погляди існують в житті, не зважати на них не слід. Та не слід ігнорувати і те, що такі універсальні за каправими ознаками публікації готують тільки ті журналісти, хто досконало орієнтується в особливостях кожного жанру, що оволоділи методикою їхньої підготовки. Ось тоді і можна "синтезувати ці особливості: в нарисі використовувати елементи інтерв'ю, в інтерв'ю — елементи нарису.

Доречно знову ж таки нагадати аксіому: перш ніж вирішувати складні математичні завдання, потрібно вивчити таблицю множення. Слід враховувати і те, що редактор при визначенні завдання журналістові, як правило, чітко вказує: слід підготувати репортаж: чи необхідно взяти інтерв'ю і т. ін. У такій ситуації творчий аспект полягає уже не в тому, щоб визначити найдоцільніший жанр (адже він уже визначений редактором), — журналіст повинен проявити творчий підхід у тому, щоб при підготовці матеріалу сповна використати особливості інших жанрів, їхній потенціал.

Віднести текст до того чи іншого жанру можна тільки за умови, що журналіст впевнено розуміється на сутнісних характеристиках кожного з них. В цьому — в своєрідність предмету журналістики та методах відображення автором дійсності.

Предметом журналістики є актуальні, суспільно значущі події, явища, ситуації, взаємозв'язки між ними, особистості, які визначають розвиток подій, ситуацій, явищ.

Способів відображення дійсності, якими визначається жанрова приналежність публікації, дослідники виділяють кілька: фактографічний, аналітичний та наочно-образний. Такі способи — як метрична система мір, яка дає можливість визначити рівень розробки теми: від первинного спостереження до абстрагування, і в подальшому — до виявлення причинно-наслідкових зв'язків у доцільно структурованих автором подіях, явищах, процесах. Тобто, процес творення журналістського тексту здійснюється в такій послідовності:

— фіксація фактів, отримання найзагальнішої інформації щодо їхнього змісту, сутності (журналіст може обмежити себе саме на цьому рівні тоді, коли він ставить за мету короткої та оперативно поінформувати громадськість про подію);

— проникнення з сутність того, що відбулося — явища, події (журналіст чітко усвідомлює, що стало предметом його уваги, визначає умови, причини, тенденції розвитку події, перехід події чи подій у явище, явища — у процес, виявляє причинно-наслідкові зв'язки складових процесу);

— наочно-образне відображення дійсності (журналіст не тільки фіксує події чи явища, і проникає в їхню сутність, а й узагальнює зафіксоване та вивчене на емоційно-художньому рівні, тобто на рівні публіцистичної типізації, чим досягається ефект читацького емоційного і співпереживання). Способи відображення дійсності визначають концепцію, характер, функції видання загалом: газета Сьогодні визначила свою функцію на рівні оперативного інформування суспільства про події в державі та світі; газета Дзеркало тижня — на рівні визначення причинно-наслідкових зв'язків подій, їхнього переходу у явища, а явищ — у процеси; журналі Вітчизна — на рівні емоційно-образних узагальнень.

Отже, стосунки між змістом публікації та її формою (жанром) складаються таким чином: якщо в інформаційному матеріалі домінуючим є зміст факту, події, то в аналітичному — позиція автора, його оцінка системи фактів, вилаштованої з метою формування підсумкової авторської думки. А у матеріалах художньо-публіцистичних жанрів, *автор* ставить за мету вирішення проблеми на рівні образно-емоційних узагальнень і, таким чином, надання публікації художньо-типізованої форми.

До речі, ми ототожнюємо поняття жанр і форма. Якщо говорити про відображення дійсності, то вона справді може бути відображена в тій чи іншій формі. Але ж ми підкреслювали, що жанротворчою ознакою є функціональне призначення публікації, її мовностилістичні особливості. А функціо-

нальне призначення того чи іншого матеріалу для кожного з нас може бути різним. Скажімо, для когось допис — це лише повідомлення, а для іншого цей же допис — ключ до вирішення актуальної проблеми, низка почуттів, емоцій.

Отже, якщо ми і ототожнюємо поняття жанр і форма відображення дійсності, то робимо це дещо умовно. Насправді ж, поняття жанр значно ширше за своїм змістом: воно містить в собі: історичні, творчі, психологічні аспекти як творення тексту, такі і його сприйняття.

До речі, щодо сприйняття матеріалу. Розмірковуючи над проблемами журналістики, ми здебільшого говоримо про творчі, психологічні, технологічні аспекти підготовки та розповсюдження тексту. У той же час, якість такого тексту значною мірою залежить і від того, як він сприймається реципієнтом — тут також враховуються творчі, психологічні аспекти сприйняття. Дійсно, чого варта публікація, якщо вона з тих чи інших причин не була прочитана? Актуальною, ефективною, дієвою вона є тільки тоді, коли такою буде вважати її читач. Психологічні аспекти журналістської творчості — це окрема розмова. Зараз же зазначимо: якість журналістської творчості визначається не тільки журналістом, а й читачем.

Ось деякі загальні, увертюрні міркування щодо журналістської роботи, яку ми вважаємо творчістю.

Визначення найдоцільнішого жанру — один з вирішальних аспектів такої творчості.

Беручи черговий номер газети, ми бачимо матеріали, які відрізняються між собою за змістом, розміром, стилем, мовою. Споріднені такі матеріали лише в одному — намірі редакції дійти до читача, привернути його увагу. Отже, мета публікації є її сутності, а жанр — це засіб вираження такої сутності. Жанр — це і комунікативний канал для певного роду інформації.

Жанр — це певним чином окреслений зміст, що відшукав найбільш зручну форму для свого втілення. Жанр — це змістовно-формальна єдність (Див.: [2: 210]).

Жанр не може бути пасивним по відношенню до змісту. Він працює зі змістом у діалектичній єдності, активно впливаючи на зміст і, в свою чергу, зазнаючи впливу від нього.

Згадаймо Гегеля: Зміст не безформний, а форма водночас і міститься в самому змісті, являє собою щось зовнішнє стосовно нього, Зміст є не що інше, як перехід форми у зміст, а форма — перехід змісту у форму [1: 298].

Жанр виступає як спосіб втілення авторської думки. Ще раз підкреслимо: доцільний вибір форми, способу втілення авторської думки, вміле використання жанрових особливостей є показниками майстерності журналіста. Шляхом визначення жанру автор заявляє читачеві про свій намір: поінформувати про подію чи детально розповісти, як вона відбувалася; проаналізувати хід події чи викликати певну емоційну реакцію щодо неї.

Життя, як відомо, не стоїть на місці. У постійному русі й засоби його відображення. Впорядковується відповідно до вимог життя система журналістських жанрів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1974. – 638 с.
2. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості / В. Й. Здоровега. – Львів: Вид-во ЛВУ імені І. Франка, 2003. – 204 с.
3. Михайлин І. Л. Основи журналістики / І. Л. Михайлин. – Харків: 2000. – 160 с.
4. Різун В. В. Основи журналістики / В. В. Різун. – К.: РВЦ Київський університет, 2005. – 86 с.

Кривошея Г. П. Содержательно-сущностные аспекты развития современной жанрологии / Институт международных отношений Национального авиационного университета.

Статья посвящена проблеме развития жанров периодической печати в современных условиях формирования информационного пространства. В частности, обосновывается мысль том, что жанр — это не только форма публикации, но также и способ отображения действительности, воплощения авторского замысла, его информационно-аналитических намерений.

Ключевые слова: общественная значимость журналистики, информация, специализация журналиста, творчество, жанр, синтезирование жанровых особенностей.

Krivosheya G. P. Content-essential aspects of modern zhanrolohiyi / Institute of International Relations National Aviation University.

The article is devoted to the problem of the development of periodical press genres under the present day conditions of informational air shaping. In particular, the idea is substantiated that genre is not only the form of publication, but also the method of reality reflection, the embodiment of author's concept, his informational and analytic intentions. Key words: the public importance of journalism, information, specialization of a journalist, creativity, genre, the synthesizing of creative peculiarities.

Key words: social treasure of journalism, information, journalism specialization, creative activity, genre, diffusion of genre peculiarities.